

CÂTEVA REFLECȚII DESPRE RĂZBOI ȘI PACE*

Am colaborat la înființarea, în primii ani ai deceniului șapte, a comitetului italian pentru dezarmare atomică și am luat parte la câteva marșuri pentru pace. Premisă care mă recomandă drept un pacifist din vocație (cu siguranță și-n prezent). Totuși, în acest caz, trebuie să vorbesc de rău nu numai războiul, ci și pacea. Încercați să mă urmăriți cu îngăduință!

Am scris o seamă de comentarii despre război, începând cu cel din Golf, și-mi dau seama acum, recitind capitol de capitol, că trebuia să-mi schimb ideile asupra conceptului de război. Ca și cum conceptul de război, care rămăsese mai mult sau mai puțin același (independent de armele care erau folosite), din vremurile grecilor și până ieri, în ultimii zece ani a trebuit să fie regândit de trei ori cel puțin.**

De la Paleorăzboi la Războiul Rece

Care a fost, de-a lungul veacurilor, sfârșitul aceluia război pe care îl vom numi Paleorăzboi? Războiul își propunea să-l învingă pe adversar, astfel încât să se aleagă cu un beneficiu din paguba acestuia; se

* Conferință ținută la Milano pentru Comunitatea Sant' Egidio, în iulie 2002 (n.a.)

** Sunt constrâns să reiau unele teme deja abordate într-un eseu apărut în volumul meu *Cinci scrieri morale* (Milano, Bompiani, 1997), unde glosam asupra primului război din Golf, dar și acele lucruri spuse atunci capătă noi dimensiuni dacă sunt considerate din punctul de vedere al faptelor care au urmat. (n.a.)

Încerca realizarea intențiilor noastre prin atacarea lui pe neașteptate, se accepta un preț în vieți omenești pentru a provoca dușmanului, în termeni de vieți omenești, o daună mai mare decât a noastră. În asemenea scopuri, trebuiau mobilizate toate forțele de care se putea dispune. Jocul se desfășura între cei doi competitori. Neutralitatea celorlalți, astfel încât din războiul altuia aceștia să nu se aleagă cu daune, ci eventual cu un profit, constituia condiția necesară pentru libertatea de manevră a beligeranților. Era să uit o ultimă condiție: să știi cine era inamicul și unde se afla. Pentru aceasta, de obicei, ciocnirea era frontală și implica două sau mai multe teritorii care puteau fi recunoscute.

În secolul nostru, noțiunea de „război mondial“, una care să poată să antreneze și societăți fără istorie, precum triburile polineziene, a eliminat deosebirea între beligeranți și neutri. Energia atomică face din război, indiferent cine sunt adversarii, o primejdie planetară.

Consecința a fost trecerea de la Paleorăzboi la Neorăzboi, prin traversarea Războiului Rece. Războiul Rece întreținea o tensiune de pace beligerantă sau de beligeranță pașnică, de echilibru al terorii, care garanta o stabilitate remarcabilă la centru și permitea, sau făcea indispensabile, forme de Paleorăzboi marginale (Vietnam, Orientul Mijlociu, statele africane etc.). Războiul Rece, în fond, garanta pacea în Prima și a Doua lume, cu prețul câtorva războaie sezoniere sau endemice în a Treia.

Neorăzboiul din Golf

Odată cu prăbușirea Imperiului Sovietic, încetează și condițiile Războiului Rece, dar vine scadența războaielor care n-au încetat nicicând în Lumea a Treia. Prin invadarea Kuwaitului ne-am dat seama că trebuia, într-un fel sau altul, redeclanșat un fel de război tradițional (dacă vă amintiți, se vorbea chiar despre originile celui de-al Doilea Război Mondial, dacă Hitler s-ar fi oprit imediat după invadarea Poloniei etc.), dar am remarcat imediat că războiul nu mai avea loc (sau nu

doar) între două fronturi separate. Scandalul ziariștilor americani de la Bagdad era, în zilele acelea, asemănător scandalului, de dimensiuni cu mult mai mari, a milioane și milioane de musulmani filoirakieni trăitori în țările din alianța antiirakiană.

În războaiele de altădată, potențialii inamici erau izolați (sau masacrați), iar compatrioții care, aflați pe teritoriul inamic, justificau rațiunile adversarului, erau spânzurați la sfârșitul războiului – amintiți-vă cum a fost spânzurat de către englezi John Amery, care își ataca țara de la postul de radio fascist, și cum doar marea notorietate și susținerea intelectualilor din toată lumea l-au salvat, sub pretextul unei boli mintale, pe Ezra Pound¹!

Care erau noile trăsături ale Neorăzboiului?

Nu se știe cine este inamicul. Toți irakienii? Toți sârbii? Cine trebuie să fie nimicit?

Războiul nu este frontal. Neorăzboiul nu putea să mai fie frontal, din cauza naturii înseși a capitalismului multinațional. Faptul că Irakul fusese înarmat de către industriile occidentale nu era o întâmplare și, la fel, n-a fost o întâmplare faptul că, peste zece ani, aceleași industrii occidentale i-au înarmat pe talibani. Era ceva logic pentru capitalismul matur care se sustrage controlului statului în fiecare țară. Amintesc aici un amănunt aparent minor, dar semnificativ: la un moment dat, ne-am dat seama că avioanele occidentale crezuseră că distrug un hangar de tancuri sau avioane de-ale lui Saddam, după care s-a descoperit cu uimire că erau modele *civetta* care fuseseră produse și vândute cu acte-n regulă lui Saddam de o industrie italiană.

Datorită Paleorăzboaielor, industriile de război din fiecare țară beligerantă erau avantajate, iar prin Neorăzboi începeau să profite multinaționalele care aveau interese de-o parte și de alta a baricadei (dacă mai era vorba despre așa ceva). Dar nu numai. Dacă Paleorăzboiul îi făcea să prospere pe negustorii de tunuri, câștig care compensa suspendarea provizorie a unor schimburi comerciale, Neorăzboiul îi îmbogățea pe negustorii de tunuri, dar dădea peste cap (pe tot globul) industriile de transport aerian, de divertisment și turism, și chiar pe cea mediatică (prin pierderea publicității comerciale) și, în general,

Pe de altă parte, a fost vreodată altfel? A conchide că războaiele clasice au adus cu ele rezultate raționale – un echilibru final – provine dintr-o prejudecată hegeliană, conform căreia istoria are o direcție. Nu există o dovadă științifică (și nici logică) potrivit căreia starea de lucruri din perimetrul Mediteranei, după războaiele punice, sau cea din Europa, după războaiele napoleoniene, trebuie să fi corespuns unei stări de echilibru. Ar fi putut să corespundă unei stări de dezechilibru care nu s-ar fi confirmat dacă n-ar fi avut loc războiul. Faptul că umanitatea a recurs la război, de-a lungul a zeci de mii de ani, ca la o rezolvare a stărilor de dezechilibru nu este mai doveditor decât faptul că, în aceeași perioadă, umanitatea a decis să rezolve dezechilibrele psihologice recurgând la alcool sau la alte droguri.

Proba că aceste gânduri ale mele de-atunci n-au fost niște simple închipuri a fost dată de evenimentele de după războiul din Golf. Forțele occidentale au eliberat Kuwaitul, după care s-au oprit, deoarece nu puteau să-și permită să meargă până la nimicirea totală a adversarului. Echilibrul care a rezultat din aceasta nu era atât de deosebit de cel ce provocase conflictul, deși adevărul e că problema eliminării lui Saddam Hussein a devenit tot mai presantă.

Odată cu Neorăzboiul din Golf, s-a confirmat o problemă absolut nouă nu doar față de logica și de dinamica Paleorăzboaielor, ci și față de psihologia însăși ce le guverna. Scopul Paleorăzboiului era de a distruge cât mai mulți inamici, acceptând că mulți vor muri și de partea noastră. Marii condotieri din trecut străbăteau noaptea, după victorie, un câmp de bătaie presărat cu mii și mii de morți și nu se mirau de faptul că jumătate dintre ei erau chiar propriii oșteni. Moartea acestora era omagiată prin medalii și prin ceremonii emoționante, dând naștere cultului eroilor. Moartea celorlalți era dată publicității, exaltată, iar civilii de acasă trebuiau să se bucure și să se veselească pentru fiecare dușman scos din luptă.

Odată cu războiul din Golf, se stabilesc două principii: i) n-ar trebui să moară nici măcar unul de-ai noștri și ii) ar trebui să fie uciși cât mai puțini adversari cu putință. În privința morții adversarilor, am asistat la o oarecare reticență și ipocrizie, deoarece în deșert au murit

mulți irakieni, dar însuși faptul că s-a încercat să nu se exagereze acest detaliu era deja un semn interesant. În orice caz, se impunea o trăsătură specifică Neorăzboiului: strădania de a nu ucidă civili decât doar accidental, căci a ucide prea mulți însemna riscul de a se expune reproșurilor mass-mediei internaționale.

Așa se explică folosirea și ceremonialul bombelor inteligente. Multor tineri le va fi părut poate normală o asemenea sensibilitate, după cincizeci de ani de pace datorati Războiului Rece, dar puteți să concepeți această sensibilitate pe vremea când avioanele V1³ nimiceau Londra, și bombele aliaților făceau praf și pulbere Dresda?

În ceea ce privește propriii soldați, Golful a fost primul conflict în care trecea drept inacceptabilă pierderea fie și a unui singur om. Țara aflată în război n-ar fi suportat logica paleomilitară, conform căreia se dorește ca propriii fii să fie gata să-și dea viața, cu miile, pentru dobândirea victoriei. Pierderea unui avion occidental era resimțită ca un fapt extrem de dureros, și s-a ajuns la elogierea pe ecranele televizoarelor a unor militari capturați de către inamic, care, pentru a-și salva viața, consimțiseră să slujească propaganda adversarului (sărmanii, se spunea, au fost siliți prin bătaie – uitându-se de principiul sacru conform căruia soldatul prizonier nu vorbește nici măcar sub tortură).

În logica Paleorăzboiului, aceste personaje ar fi fost arătate cu degetul și expuse batjocurii publice – sau cel puțin s-ar fi aruncat un vâl de compătimire peste nefericitul lor incident. În schimb, li s-a arătat înțelegere, fiind învălușiți într-o caldă solidaritate, premiați, dacă nu de către autoritățile militare, cu siguranță de curiozitatea mediatică, deoarece, în fond, izbutiseră să supraviețuiască.

Mai pe scurt, Neorăzboiul a devenit un produs mediatic, astfel încât Baudrillard⁴ a putut să spună, în chip paradoxal, că, deși el n-a avut loc, a fost doar o reprezentare televizată. Iar mass-media vinde prin definiție fericire, și nu durere: mass-media era obligată să introducă în logica războiului un principiu de fericire maximă, sau cel puțin de sacrificiu minim. Or, un război care nu trebuie să genereze sacrificii și are grijă să salveze principiul fericirii maxime trebuie să dureze puțin. Ceea ce s-a și întâmplat cu războiul din Golf.

A durat însă atât de puțin, încât a fost în mare parte inutil, altminteri reputații *neocons*^s nu i-ar fi pus mai apoi la zid pe Clinton sau pe Bush, oferindu-i astfel lui Saddam răgazul de care avea nevoie. Neorăzboiul era de-acum în contradicție cu înseși motivele ce îl alimentaseră.

Neorăzboiul din Kosovo

Toate caracteristicile Neorăzboiului, conturate în perioada evenimentelor din Golf, s-au reconfirmat în războiul din Kosovo, și chiar cu o intensitate mai mare.

În timp ce jurnaliștii occidentali poposeau la Belgrad, iar Italia nu ezita să trimită avioane în Serbia și, totodată, să mențină relațiile diplomatice și comerciale cu Iugoslavia, televiziunile din țările NATO comunicau ceas de ceas sârbilor câte avioane NATO decolau de la Aviano, iar agenții sârbi luau apărarea propriului guvern pe ecranele televizoarelor – i-am văzut și i-am auzit. Dar nu numai noi aveam inamicul în casă, ci și ei.

Ne amintim cu toții de ziarista sârboaică Biljana Srbljanovic, care trimitea zilnic corespondențe anti-Miloșevici ziarului *Repubblica*. Cum să bombardezi un oraș ai cărui locuitori trimiteau scrisori de prietenie inamicului, arătându-și ostilitatea față de propriul guvern? Desigur, și Milano, în 1944, era locuit de o groază de antifasciști care așteptau ajutorul Aliaților, fapt ce nu i-a împiedicat pe aceștia din urmă să bombardeze cu sălbăticie orașul Milano, sub acoperirea unor rațiuni militare fără cusur, și nici pe luptătorii din Rezistență să-și țină gura, crezând că așa se cuvenea. În schimb, în timpul bombardamentelor de la Belgrad, persista o tendință de victimizare, fie din partea lui Miloșevici, fie din partea sârbilor anti-Miloșevici, fie din partea occidentalilor care bombardau. De-aici, și publicitatea făcută folosirii bombelor inteligente, chiar și atunci când nu se dovedeau deloc inteligente.

Încă o dată, în al doilea Neorăzboi nu trebuia să moară nimeni, și, în orice caz, mai puține persoane decât în Irak, căci, la urma urmelor,

sârbii erau albi și europeni, asemenea celor care-i bombardau, și până la urmă a fost nevoie să fie apărați de furia albanezilor, după ce conflictul izbucnise pentru a-i apăra pe albanezi de sârbi. Conflictul nu era, desigur, frontal, și părțile în joc nu erau separate de o linie dreaptă, ci de serpentine împletite.

Nu se mai pomenise nicicând un război care să se bizuie atât de mult pe principiul fericirii maxime și al sacrificiului minim. Motiv pentru care și acesta a durat foarte puțin.

Afganistan

Odată cu 11 septembrie, se confirmă o nouă răsturnare a logicii războiului. Să ținem seama că la 11 septembrie nu începe războiul afgan, ci confruntarea, în plină desfășurare încă, dintre lumea occidentală, mai precis între Statele Unite, și terorismul islamic.

Dacă 11 septembrie a fost începutul unei conflagrații, în această nouă fază a Neorăzboiului ar trebui să spunem că principiul frontalității a dispărut complet. Chiar și cei care cred că acest conflict opune lumea occidentală lumii islamice știu că, în orice caz, confruntarea nu mai este una teritorială. Faimoasele state-canalie sunt eventuale puncte calde de sprijin oferit terorismului, dar acest terorism iese din ramele teritoriilor și ale frontierelor. El preferă înainte de toate să se încuibeze în interiorul țărilor occidentale. De data asta, *inamicul se află într-adevăr în spatele frontului*.

Spre deosebire de războaiele din Golf și Kosovo, când agenții inamici care ne operau în casă erau cunoscuți (fiindcă nu se fereau să apară la televizor), terorismul internațional se bizuie pe faptul că: i) agenții săi rămân necunoscuți, ii) mass-media nu-i poate monitoriza, așa cum Peter Arnett monitoriza viața din Bagdad sub bombardamentele occidentale, și iii) inamicul potențial nu este reprezentat doar de subiecți străini din punct de vedere etnic, infiltrați în casa noastră, ci și de posibili compatrioți de-ai noștri – astfel încât este cu putință, și în orice caz e cu putință să ne gândim, că picurile cu antrax n-au fost